

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 218

TARTIŞILAN DEĞERLER AÇISINDAN TÜRKİYE

(Sempozyum 17-18 Haziran 1995)

Düzenleyen

TÜRK OCAKLARI GENEL MERKEZİ
TÜRKİYE İLAHİYATÇILAR BİRLİĞİ VAKFI
DİNLER TARİHİ DERNEĞİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	47000
Tasnif No:	956.004 TAR-D

ANKARA 1996

Millî Devlet Anlayışında Dinin Rolü

Prof. Dr. Mehmet Aydın

Selçuk Ü. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Millî devletle ilgili değerlendirmelerimizi yapmadan önce, millet ve devlet kavramları üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır. Bu arada din gibi en önemli sosyal kurumlardan birinin, milletin ve devletin teşekkülünde nasıl rol oynadığına da kısaca değinmek, konumuzun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Sosyolojinin hâlâ tanımlamada güçlük çektiği kavramlardan birisi de, şüphesiz millet kavramıdır. Ünlü Alman sosyoloğu Max Weber, millet kavramının, değerler alemine ait bir kavram olduğunu söylemektedir⁽¹⁾. Bunun için Weber milletin belli bir siyasal topluluğun üyeleri ile özdeş olmadığını, belirterek “bir sürü” siyasal topluluk vardır ki içlerinden bazı gruplar, kendi “milletlerinin bağımsızlığını öteki gruplara karşı ısrarla ileri sürdüklerini; ya da çeşitli grupların bazı üyelerinin, içinde buldukları siyasal topluluğun tek bir türdeş millet olduğunu ilan ettiklerini” söylemektedir⁽²⁾. Yine Weber, aynı dili konuşan bir topluluğun da milleti meydana getirmesi için yeterli olmadığını söylemektedir. Çünkü aynı dili konuşan kişiler arasında “millî dayanışma”nın olup olmadığının tartışılabilir olduğunu belirtmektedir. Milletin oluşması için Weber’e göre “Kan birliği” de yeterli bir neden değildir. Çünkü millî dayanışma ile, etnik dayanışma arasında benzerlik olsa da, etnik dayanışma kendi başına bir millet ortaya çıkaramaz⁽³⁾. Weber, millet düşüncesinde, şu ya da bu biçimde bir ilahi misyon söylencesinin yer aldığını görüyoruz, diyerek; bu düşüncenin temsilcileri, etkilemek istedikleri kişilerden hep bu misyonu yüklenmelerini belediklerini söylemektedir⁽⁴⁾. Millet düşüncesini yayanlar Weber’e göre entellektüellerdir. Bunlar özellikleri sayesinde, kültür değerleri sayılan değerlere özel ulaşma olanakları olan ve dolayısı ile bir kültür topluluğunun liderliğini gasp eden insanlar grubunu teşkil etmektedir⁽⁵⁾.

(1) Max Weber, sosyoloji yazarı, Taha Parla, İst. 1986, s. 168.

(2) a.g.e., s. 168.

(3) a.g.e., s. 169.

(4) a.g.e., s. 171.

(5) a.g.e., s. 172.

Böylece milletin tanımında birtakım zorluklara değinen Weber, milleti, belli bir grup insan da, başka gruplara karşı belirli bir dayanışma duygusunun harekete geçirebileceği şeklinde bir tarifile, millete "Biz" duygusunun hakim olduğuna işaret etmektedir. Bu tarife ilâve olarak milletin, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğine sahip olduğunu da söylemektedir. Buna göre millet normal olarak kendi devletini yaratma eğiliminde olan bir sosyal topluluktur⁽⁶⁾.

Burada Weber'in üzerinde durduğu konu, milletin oluşumunu bir tek unsurun sağlamadığıdır. Milleti meydana getiren maddi ve manevi unsurların tümü, bir bütün halinde, bir milleti oluşturan üyeler tarafından benimsenerek, herbiri adeta kutsallık derecesinde bu unsurlara sahip çıktığı zaman millet meydana gelmektedir. Şüphesiz bu unsurların içinde en önemli rolü, din, tarih ve kültür birliği oluşturmaktadır. Çünkü millet, iyi ve kötü günde birlikte olan insanların bir etkileşim sürecinde oluşmaktadır.

Şüphesiz milli kültürle millet arasında da çok sıkı bir ilişki vardır. Çünkü millet, milli kültürün üzerinde oluşmaktadır. Milli kültürü gelişmemiş toplumlar millet seviyesine çıkamazlar. Milli kültür ise ortak davranış şekilleri oluşturmakta, milli kültür kökenli, idari, ekonomik ve dini kurumlar meydana getirmekte, din, edebiyat, sanat ve ilimde o milletin kültür kökenlerine bağlı gelişmeler göstermektedir.

Millet seviyesine gelmiş olan bir insan topluluğu, zaruri olarak Devleti meydana getirecektir. Çünkü devlet, bir milletteki milli dayanışma duygularının en yüksek düzeye çıktığı zamandan itibaren, teşekkül eder. Bunun için Weber, devleti, güvenliği sağlayan kurum olarak tarif etmektedir. Devlet seviyesine yükselmiş bir millet üç şeye sahiptir. Toprak, otorite ve milli bütünlük. Artık bu millet ve onun devleti, bir bütün haline gelmiştir. Bu millet ve devlet, felaketler karşısında ve sevinçte tam birlik içinde, aynı şeyleri hissetmektedir. Tarihte, çeşitli devletler olmuştur. Devlet ne kadar çeşitli olursa olsun yukarıdaki üç özelliği daima korumak durumunda kalmıştır. Bunlar için can vermiş, can almıştır. İmparatorluk devletlerinden, krallık, monarşi, totaliter devletlere varıncaya kadar, devlet, otorite ve toprak bütünlüğü üzerinde hassasiyetle durmuştur. İmparatorluklardan, milletlerin egemenliğine doğru kayış başlayınca milliyetçilikle birlikte daha dar hudutlar içinde milli devlet felsefesinin geliştiğini görüyoruz. Fransız İhtilali ile uyanmaya başlayan milletler çağı, Birinci Dünya Harbi'yle şekillenmeye baş-

(6) a.g.e., s. 172.

lamış ve İkinci Dünya Harbi'nden sonra bir yığın milli devlet ortaya çıkmıştır. Bir anlamda milli devleti hazırlayan sanayi devrimi olmuştur. Çünkü sanayi devrimi, geleneksel toplum biçimi olan cemaatlerin dağılmasını, bireyciliğin öne çıkmasını sağlamış, gelişen teknolojik ulaşım ve üretim imkânları, demografik aktiviteyi hızlandırmıştır. Artık insanlar, menfaat ve çıkar doğrultularında gelişen piyasada yer alabilme imkânları etrafında kenetlenmeye başlamışlardır. İşte bu, çok geniş insan kesiminin biraraya gelmesini sağlamış ve millet dediğimiz, kültürel birleşmeyi meydana getirmiştir. Bu milletler gerçeği, bir müddet sonra milli devletlerin oluşumuyla sonuçlanmıştır. Çünkü milli devlet, daha ziyade "millet ve bu millete dayanan milliyetçilik üzerinde kendini gösterecektir. Sanayi devriminin hızlı gelişimi ile altüst olan değerlerin karşısında bazı teorisyenler, gelecek yüzyılların millet gerçeğini de aşacağı ve insanlığın tek bir piyasada bütünleşeceği kehanetini bile söylemişlerdir. Fakat, milletlerarası rekabet ve çıkarlar, milli şuuru kuvvetlendirerek milli devletlerin oluşumunu zaruri hale getirmiştir. Bugün bile Avrupa Topluluğu'nu oluşturan milletlerin en önde gelen kaygıları, kendi milli çıkarlarıdır. İşte her milletin kendi toprak parçası üzerindeki insanların düşünmeye dayanan bu felsefe, milli devletin temelini oluşturmaktadır. Bunun için modern çağın devletlerini, milli devlet anlayışı işgal etmiştir. Milli devlet, merkezîyetçi bir devlet yapısı meydana getirir ve her milletin özel çıkarları üzerine dayanır. Milli devleti meydana getiren millet, müsterke mirasa müşterek yaşama arzusuna sahip olarak, milletin tüm varlığını yine müştereken koruma iradesiyle perçinleyen bir duygu etrafında şekillendiğinden; onun devletinin de ilk planda, milletin duyguları ve sahip olduğu değerler sistemini işler hale getirmesi gerekir.

Şüphesiz milliyetçilikle, milli devlet arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Burada milliyetçilik, global olarak bir kültür birikimidir. Yani milli devletteki kimlik belirli bir ırkın üstünlüğü veya temayüz etmesine değil; kültür, tarih, dil, din gibi unsurlarla bütünleşen, kısmen etnik kökenli ve çoğu defa da kültürel birlikteliği ifade eden bir hüviyet taşımaktadır.

Her milletin "milli devlet" haline gelip gelmediği belki tartışılabilir. Fakat, millet haline gelmiş her topluluğun siyasi ve sosyal teşkilatlanmasını yaparak, milli devlet haline gelmesi zor değildir. Eğer bir millet, milli devletini meydana getirmemişse, o zaman, sosyal bünyesinde kültürel çatlaklıklar var demektir. Böyle bir millet, milli devleti oluşturacak sosyal kimliği ve bu kimliğin milli şuuru haline gelmesini elde edememişse, zaten millet oluşunda kargaşa var demektir. Bunun

için bazı tarihçiler, tarihte kurulmuş olan Türk devletlerini, Türklüğü bir şuur olarak ifade edemedikleri için “*milli devlet*” kabul etmemektedirler. Biz bu tartışmayı bir kenara bırakarak, milli devletin sahip olduğu millet yapısı, içinde hiçbir çelişkiye, çatışmaya, çözülmeye veya parçalanmaya hayat hakkı tanımaması gerektiği konusunun üstünde basa basa durmak istiyoruz. Çünkü milli devletin, mutlak işbirliğine, mutlak bir iktisadi kader ortaklığına ve yine belli bir arazide, mutlak bir siyasi ve ülkü birliği içinde toplanmış fertlerin veya cemaatlerin sosyolojik birliği olması gerekir. Bu olmadığı takdirde o devletin milli devlet olup olmadığı tartışılabilir.

Diğer yandan milli devleti, sadece, milletler arenasında rekabet eden ekonomik bir güç olarak da görmek yanlıştır. Ekonomik rekabet, milli devlet için önemli olmakla birlikte, milli devlette “*milli hareket*” esası da önemlidir. Milli hareket, milletin uzuvlarının, devleti için her türlü fedakârlığa katlanabilmesi hareketidir. Bu olduğu takdirde, ekonomik rekabette başarı zaten kolaydır. Yine bu şu demektir: Devletin selameti için, herkesin günde bir öğün yemek yemesi istendiği zaman, millet fertlerinin bunu severek yerine getirmesi, milli harekettir. İşte devlete sahip olma ruhu budur. Devletin malı deniz, yemeyen domuz felsefesiyle milli devlet olmaz. Çünkü burada milli bünyede gedik açılma hareketi kendini göstermektedir. Milli devlete milletin fertleri zarar vermemelidir. Burada milli devlet, o, milletin fertlerince kutsal kabul edilmelidir. Millet tarafından “*kutsal kabul edilmeyen bir milli devlet*”, milli devlet olma özelliğini kaybetmiş demektir. Çünkü burada “*millî devlet*”e, düşmanlarından çok kendi insanları düşmanlık yapmaktadır. Böyle bir devletin millilik vasfı, büyük ölçüde kaybolmuştur. Artık bu noktada kültür birliğinin, dinin, dilin, tarihin ve hatta coğrafyanın duvarlarında çatlaklıklar süratle tamir edilmezse, milli devlet, büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalabilir. Bunların olmaması için de milli devletin halkın beklentilerine cevap vermesi belki de en önemli çare olarak görülebilir.

Milli devletle din arasındaki ilişkiye gelince konu, sanıldığından daha da derin köklere sahip görünmektedir. Dini sosyoloji tarihinde beşeriyetin ilk kutsal birliklerinin aile olduğu görülür. Gerçekten aile fertlerini birleştiren duygu, kan bağı üzerine değil, kutsal dışı faktörlerin içinde ve gerisinde kendilerine bağlı olunan ve hayatı meydana getiren ilahi kuvvetlerin hissedilmesi olayına bağlıdır⁽⁷⁾. Burada kutsal bir unsur, aile üyelerini birleştirmekte ve kutsal olmayan bu cemaate bir

(7) G. Mensching, Dini Sosyoloji, Türkçe'ye çeviren Prof. Dr. Mehmed AYDIN, Konya 1994, s. 15

kutsallık vermektedir. Tarihte bu, birçok yerde bariz olarak kendini göstermiştir⁽⁸⁾. Ailedeki kutsalın merkezini baba teşkil etmektedir. Bunun için baba, ailenin ilk dini lideridir⁽⁹⁾. Ailenin etrafında toplandığı ocak kutsal bir mekândır. Diğer yandan atalar kültü aile ve klanla alakalı önemli bir dini merasim teşkil etmektedir. Çin'de ve Japonya'da hâlâ icra edilen atalar kültü, ailenin kutsal birlik etrafında oluştuğunu göstermektedir. Eski Türklerde atalara ve ocağa gösterilen saygının gerisinde de bu kutsallık duygusunu aramak gerekir. Ailenin erkek çocuklarına, aile atasının isminin verilmesi adeti, sadece bu atalar kültürünün değişik bir versiyonu olarak kendini göstermektedir.

Aynı kutsal realiteyi klanda ve kabiledede de görmekteyiz. Ailede baba, atalar kültürünü icra ederken; klan ve kabile gibi daha yüksek sosyal gruplarda da kabile şefinin atalarının kültü, gelişme göstermiştir. Bunun anlamı, ailenin meydana getirdiği daha basit formasyonun dini temayülleri gibi, aynı dini temayülleri yüksek sosyal teşekküllerin de belirtmiş olmasıdır. Ayrıca klan ve kabile hayatının belirli bir mahalde sabitleşmiş özel Tanrıları da vardır. Bütün bunlardan ötürü, dini sosyolojide, aile ile olan benzerlikten dolayı klan ve kabileyi de din dışı ve dini cemaat şekilleri olarak kabul etmekteyiz. Çünkü bu cemaatlerin birliği, tabiat üstü karakterli, esrarlı bir hayat olarak kabul edilmiştir⁽¹⁰⁾.

Millet ve devletin teşekkülünde de yine dinin çok önemli bir birleştirici ve kaynaştırıcı unsur olduğunu görmekteyiz. Dinler tarihinde birçok yerde, milli topluluk halinde oluşan birliğin ve onun kültürlerinin, çoğu defa müşterek mabetlerinin etrafında icra edildikleri görülmektedir. Meselâ Homere'in hazırladığı dinin, Yunan milletlerinin medenileşmesine büyük katkı sağladığı kesindir⁽¹¹⁾. İsrail halkının millet oluşunda Tanrı Yahve'ye olan müşterek iman ve Hz. Musa çok etkilidir.

İlkel dönemlerde bir millet bir başka milletle antlaşma yaptığı zaman, milli, dini bağlar tam olarak tesirini göstermektedir. Çünkü milletlerarasında yapılan antlaşmalar, her milli cemaatin Tanrısı ile sahip olduğu dini bağlar göz önünde tutularak ve yapılan antlaşmayı Tanrıların garanti etmesi için de her iki tarafın Tanrılarının yardımına sığınarak yapılmaktaydı. Bu konudaki en canlı belge, Boğazköy kazılarında çıkarılan çivi yazılı metinler, İ.Ö. 1290 civarında Mısır Kralı II.

(8) a.g.e., s. 15.

(9) a.g.e., s. 19.

(10) a.g.e., s. 31.

(11) a.g.e., s. 31.

Ramses'le, Chatti İmparatorluğu Kralı Chattou Chilich arasında akt edilen bir anlaşmayı bize bildirmektedir⁽¹²⁾.

İşte en eski dönemlerden başlayarak günümüze kadar, dinin, insan toplulukları ile olan derin bağımlı yukarıdaki kısa ifadeler anlatmaya yetecektir. Din gibi, kökü kutsalla bütünleşen bir sistemin, millet fertlerini derinden etkilediği bir gerçektir. Büyük insan topluluklarının, millet olma sürecinde din en büyük faktör olarak görülmektedir. Bu açıdan din, bir çimento gibi, diğer unsurları birleştirmekte ve milletin fertlerini birbirine bağlamaktadır. Her dinde görülen ibadetler, bayramlar, mü'minlere gösterilen yüce mükafatlar, millet fertlerini ruhani bir yüceltmeye doğru sevk etmekte, basit ve bayağı duygularını törpülemektedir. Bunun için din, toplumda daima fonksiyonel olmaya devam etmektedir.

Devlet açısından konuya yaklaştığımız zaman da dinin çok önemli olduğunu görmekteyiz. En eski dönemlerden itibaren Dinler Tarihi, devlet dininden ve devlet kültüründen bahsetmektedir. Devlet kültürü, genelde aile kültürünün bir genişlemesi olarak görülmektedir. Burada kutsallaştırılmış bir karakter, devlet tarafından meydana getirilen teşkilatın tüm görevlerine tevdi edilmiştir. Bu durumu önce Yunan'da sonra da Çin'de gayet açık olarak görmekteyiz. Devlet kültüründe, devletin bütün görevlileri, onlara atfedilen ruhlar dahil kutsal bir karakter kazanmışlardır. Bugün hâlâ Japonya'da kolektivist ve ilkel devlet kültürü, Şintoizm şekli altında yaşamaktadır. Devlet dini ise, devletin, belli bir dini, mensuplarına teklif ederek resmîleştirmesidir. Hıristiyanlık belli bir zaman diliminde Roma'nın devlet dini haline gelmiştir. Burada varmak istediğimiz sonuç, millet veya devlet olarak hiçbirinin dinden uzak kalamayacağıdır. Arkaik zamanlarda egemenliğe uygun tüm icraatların ve şekillerin kralın veya kabile şefinin şahsında birleşmiş olduğunu müşahade ediyoruz. Buna, dini sosyolojide ilkel karizmatik krallık şekli adı verilmektedir⁽¹³⁾. Bu dönemde, ister ilkel kabilelerde olduğu gibi arkaik dönem krallarının kurtuluş getirerek gökten inmiş oldukları kabul edilsin, ister kral ve kabile şefinde karizmatik bir gücün olduğu düşünölsün, her halükârda hükümdarda Tanrısal bir kuvvetin mevcut olduğuna inanılmaktadır⁽¹⁴⁾. İşte bu inanç, teb'asını, krala karşı manevi bir rabita ile bağlamaktadır. Bu bağ sayesinde sosyal birlik sağlanmakta ve toplumda huzur ve güven ortamı meydana gelmektedir.

(12) a.g.e., s. 36.

(13) a.g.e., s. 39.

(14) a.g.e., s. 39.

İlkel dönemdeki din-devlet ilişkisi böyle sıkı görülürken; daha yakın tarihlerde de durum eskisinden pek farklı görülmemektedir. Ancak biz burada konuyu fazla dağıtmamak için, sadece evrensel dinler açısından konuya yaklaşma niyetindeyiz. Bütün evrensel dinlerde din ile devlet arasında bir muhafelet sözkonusu olmuştur. İslâmiyet hariç hiçbir yerde devlet, yenice tesis edilmiş olan evrensel dinin bir ifade şekli olmamıştır⁽¹⁵⁾. Devlete karşı takınılan tavır, yerine göre ve dinin tipine göre değişmiştir. Meselâ, mistik bir din olan Budizmin dünya ile alakası yoktur. Dolayısıyla devletle de alakası yoktur⁽¹⁶⁾. Profetik evrensel dinler, mensuplarının hayatını, organizeye yönelerek, devlete karşı farklı tutumlara sahip olmuşlardır. Bunların bazıları devleti yönetmeye talip olmuştur. İşte o zaman din, bir hakimiyet şekli halinâ gelmektedir. Bu durumu İslâmiyet'te, Tibet lamaizminde ve Hıristiyanlığın bazı dönemlerinde görmekteyiz⁽¹⁷⁾.

Hıristiyanlığın devlete karşı çift tutum takındığını görüyoruz. Hz. İsa, devletten çok az bahsetmiştir. Böylece o, bu konuya ilgisiz kalmıştır⁽¹⁸⁾. Çünkü İsa'nın eskatolojik pozisyonu, onun dünya işleri ile ilgilenmesine mani oluyordu. Böylece bu ilgisizliğin nedeni, din tipinde değil; bu dünyadaki bütün şeylerin gelecek sonunun beklenmesi ve yeni bir Tanrısal dünyanın kurulmasına bağlı bulunuyordu. Burada ikinci bir çizgi oluşmaya başlamıştır. O da, hakimiyetin tabii şartları, Allah tarafından istenen düzenin parçasını teşkil ettiği görüşüydü. Bunun için S. Paul'un devlet, Hıristiyan olmayanlar tarafından bile yönetilse, Hıristiyanların boyun eğmelerini tavsiye ettiğini görüyoruz⁽¹⁹⁾.

Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlığı devlet dini olarak kabul etmeden önce, Hıristiyanları, İmparator kültürüne zorladığı için, Hıristiyanlar Roma devletine düşman olmuşlardı. Bunun için vahiy kitabı, devleti bir ejderha şekli altında tasvir ederek, onun şeytandan çıktığına imada bulunmuştur⁽²⁰⁾. Fakat zaman içinde devletin karşısında ilkel kilisenin, müsbet bir tavır içine girdiği görülmektedir. Bu durumda, dünyanın sonunu bekleyiş ikinci plana geçmiş ve tabii hukukun Stoacı teorisi, kilisenin doktrinel sisteminde önemli şekilde kabul görmüştür. Böylece devletin Tanrısal bir kurum olarak tanınabileceği ve öyle de olduğu bir

(15) a.g.e., s. 116.

(16) G. Mensching, s. 116.

(17) 15. a.g.e., s. 117.

(18) Markos 10/42.

(19) Romalılara 13/1.

(20) G. Mensching, s.118.

temel elde edilmiştir. Bu tabii devlet kurumu, Tanrının günahı bastırmak için kullandığı bir disiplin vasıtası olmuştur. Böylece, kilise teşkilatı içinde devletle tam bir entegrasyona ulaşan Batı katolisizmi içindeki yola girilmiştir⁽²¹⁾. Yukarı Orta çağ kilisesi, Agüino'lu Thomas'ın formüle ettiği devlet doktrininde, Tanrının hakimiyetini kurma vasıtasını mukayese ediyordu. Bu durumda devlete karşı itaat, bir Hıristiyanın görevi oluyordu. Kilise böylece bir nevi süper devlet haline gelmişti. Katolik kilisesi hâlâ kiliseyi, devlete bağlamak eğilimindedir⁽²²⁾.

Luther devleti, Tanrı tarafından yaratılan bir organizasyon olarak tanır. Luther'e göre dünya üzerindeki hakimiyet kilisenin işi değildir. Kilisenin vazifesi Hıristiyanlığı yaymak ve dindar insanlar yapmaktır⁽²³⁾. Aynı temel anlayışa sahip olmasına rağmen, Calvin, ferdin devlete karşı mukavemet hakkı konusunda Luther'den ayrılmaktadır. Devlet, azalarının himayesinin teşkil ettiği rasyonel hedefe yaklaşmalıdır. Şayet bunu yapamazsa, teb'asının ısrarları ile zorlanacaktır...⁽²⁴⁾ Zorlama, İncil'de yerini garanti edecek ve İncil'in hakimiyeti zorla empoze edilecektir⁽²⁵⁾.

İslâmiyete gelince İslâm devlet karşısında tarafsız kalmamıştır. İslâm peygamberi, dünyevî saltanat içinde, Tanrısal iradenin icrasını yerine getirmeye çalışmıştır. İslâm hukukunun kaynaklarında olmayan hallerde içtihad adı altında bir çıkış yolu ile, devletin tıkanmasını önlemiş ve İslâm aydınlarının zihinsel dinamizm elde etmelerine kapı açmıştır. Bunun için İslâm, siyasi otoriteyi elinde tutmak istemektedir. Bu konuda Medine İslâm Devleti bizim için örnek olarak önem taşımaktadır.

Daha sonraki dönemlerde otoriteyi elinde tutan İslâm devletlerinin hepsi, İslâmî endişeyi temel prensip olarak kabul etmiş devletlerdir. Ancak, yönetici kadroların yani devleti elinde bulunduran insanların kişisel istekleri zaman zaman devletin idaresine hakim olmuştur. Daha ziyade siyasi ve etnik kökenlere dayanarak ortaya çıkan Emevi Saltanatı döneminde bile, İslâmın tam olarak bir devlet yapısı içinde görüldüğünü söyleyemeyiz. Taşkınlıklar ve haddi aşmalar her zaman olmuştur. Ama İslâm'ın aleyhinde açık ve seçik bir düşmanlık olmamıştır. Aynı şeyleri Abbasiler için de söyleyebiliriz. Daha sonra Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları da aynı yolu izlemişlerdir. Bazı dönemlerde yapılan zu-

(21) 15. a.g.e., s. 120.

(22) 15. a.g.e., s. 121.

(23) 15. a.g.e., s. 121.

(24)

(25)

lmler bile, din adına yapılmış ve dini bir desteğe ve kaynağa bağlanmıştır. Özellikle Büyük Selçuklular dönemindeki Nizamul-Mülk medreselerinin tesiri, Anadolu Selçuklularındaki medreselerin bile beslenmesini sağlamıştır. Daha sonra bu yolun Osmanlılarda takip edildiğini görüyoruz. Saydığım bütün bu devletler belki tam bir şeriat devleti olmamışlar ama, İslâm dini ile de uyum içinde olmayı bilmişler, hatta devletin ve teb'a'nın en büyük hayat kaynağı İslâm dini olmuştur.

İslâm devletlerinin teokratik olup olmadıkları bir başka araştırmanın konusudur. Bizim burada durmak istediğimiz konu, İslâm devletlerinin veya milli adını alan İslâm devletlerinin İslâmiyetle ilişkisidir. Hatta konuyu biraz daha genişleterek kendisine "*Milli Devlet*" adını veren bir devletin dinle ilişkisidir. Genel manada bütün İslâm devletleri, belki İslâm dininin istediği şekilde bir yapıya sahip olamamıştır. Ancak, İslâm, onların en büyük endişesi olmuştur. Bunun için de İslâm'dan uzaklaşmış olmaları söz konusu olmamış, bilakis İslâm'a hizmet devletin ana hedefi olmuştur.

Milli devletin dinle alakasına gelince, din, bu devlet yapısının merkez noktasındadır. Çünkü, milletin oluşumunda dinin önemini yukarıda belirttik. Din olmamış olsaydı, milleti meydana getiren diğer unsurların fazla bir değeri olmazdı veya bu unsurlar süreklilik içinde olamazdı. Diğer yandan milli kimliğin oluşmasını sadece din sağlamaktadır. Türkler İslmiyeti kabul ederek, milli kimliklerini koruyabilmişlerdir. İslâmiyet dışında kalan Gagavuzlar, Karay Türkleri ve diğerleri, Türk olarak kalmışlar, fakat milli benliklerini koruyamadıkları için, kendilerini Türklerden çok, dindaşlarına yakın hissetmişlerdir. Asılları Türk olduğu halde, bugün, Trklklerinden haberi olmayan bazı Balkan lkelerinin Türk olduğunu söylemeye imknı olmadığını hepimiz bilmekteyiz.

Diğer yandan Doğu Avrupa'da veya Rusya'da demokratikleşme mücadeleleri veren lkeler "*Milli Devlet*" haline gelebilmek için önce kiliseden destek bulmaya çalışmışlardır. Doğu Almanya'da, Romanya'da, Polonya'da ve hatta Bulgaristan'daki komünist şeflere karşı ilk muhalefet, kilise etrafında teşekkül etmiş ve kilise tarafından beslenmiştir. Bugünkü demokratik ortamın teşekkülünde kilisenin çok büyük payı olmuştur. Bu olay, dinin toplumda ne kadar etkili olduğunu göstermeye yetecektir.

Konuya biraz da kendi milli devletimiz açısından yaklaşmak istiyorum. nce Türk devletinin, istenilen manada milli bir devlet yapısında olup olmadığını tartışabiliriz. Gönlümüz devletimizin milli devlet olmasını istemektedir. Bu devletin ilk kurulduğu yıllarda milli devlet

özelliği taşıdığı bir gerçektir. Fakat sonraki gelişmelerde bu milli devletlik darbeyi dine bakış veya dindarlara bakış noktasından yemiştir. İstiklâl mücadelesin herşeyi ile katılan ve toplumu sürükleyen çok önemli kişiler devlete, daha doğrusu devleti yönetenlere, bu konuda küsmüştür. Oysa, devlet onu kuran veya ona hayat veren milletine dayanmalıydı. 1951'lere kadar Türkiye'de hiçbir ciddi dini eğitim faaliyeti yoktur. Osmanlıca'dan, Arapça'dan, İslâm'dan devlet korkmaktadır. Oysa İstiklâl mücadeleleri sadece, İslâmi şuurun beslediği milli şuurla kazanılmıştır. Maalesef, yeni rejimi koruma pahasına son derece önemli sosyolojik hatalar yapılarak milletin bazı fertlerinin devlete küsmesine yol açmıştır. Ama küslük çocuğun babasına küsmesine benzemektedir. Çünkü Türk halkı, devletini herşeyin üstünde tutan bir ruha sahiptir. Ancak bu ruhun dinle daima perçinlenmesi gerekmektedir. Çünkü Türk milli kimliğinin ana mayasını, İslâmiyet oluşturmaktadır. Bu milletin tarihinden gelen bir anlayışla, Türk olmakla Müslüman olmak aynı şeyi ifade etmektedir. Durum böyle olduğu halde, devletimizin, pozitivist felsefesinin çocuğu olan laiklik prensibine neredeyse din gibi sarılması, Türk milletinin sosyolojik kökenlerinin farkında olmamak anlamına gelmektedir. Nitekim laik milliyetçiliğin Türkiye'de tam olarak oturmuş olduğunu da söyleyemeyiz. Maalesef ülkemizde laiklik, İslâmiyet'in karşısında bir alternatif olarak uygulamaya konulmuştur.

Bence "*Türk Milli*" devletinin, etnik açıdan hiçbir kültürel problemi yoktur. Milletin veya devletin bünyesinde göstermeye çalışılan etnik kökenli problemler, sun'i problemlerdir. Bu problemleri çıkaranlar Türkiye'nin iç ve dış düşmanlarıdır. Milli devlet anlayışımızdaki "*Milli*" kelimesi, kültürel bir kavramdır. Buradaki Milli kendisinin kültürel kodlarla Türk hissedenlerin milliliğidir. Aksi takdirde Türk milletinin içinde yer almamaz. Böyle insanların, milletimizin içinde bile barınması mümkün olmamalıdır. "*Ben Türk'üm*" deyince, milleti oluşturan diğer etnik gruplarda ben şuyum veya buyum diyecek diye "*Türk*" kelimesini kullanamamak, hem millet olmada, hem de milli devlet olmada henüz problemlerin çözülmediğini gösterir. Oysa, bu ülkede yaşayan, yaşamak isteyen herkes, kendini Türkiyeli ve Türk olarak hissetmeye mecburdur. Millet olmanın ve milli devlet olmanın yolu buradan geçmektedir.

Yukarıdan beri anlatmaya çalıştığım ana nokta "*milli devlet*"in mayasını dinin teşkil ettiği noktasıdır. Görüldüğü gibi din, tarihin en eski dönemlerinden itibaren toplumun en köklü kurumu olarak görünmekte, tüm toplum yapısını etkilemektedir. Bunun için milli devlet olarak ortaya çıkan bir devletin, halkının dini duygularına samimiyetle sahip çıkması hatta bu saygısını hayata geçirmesi gerekir. Böyle bir devlet, din

aleyhtarı kanunlar çıkaramaz. Vatandaşlarının inançlarını rencide edemez. Devlet, milli olma iddiasında ise, milletin beklediği dini kurumların gelişmesine imkân vermelidir. Sözün kısası, milli devlet, halkın dini ile barışık olan devlettir, Türk milli devletinin siyasi ve kültürel handikaplarını çözmek istiyorsak, devletimizin, seyrini İslâmla barışık hale getirmek zorundayız.

Türkiye'deki radikal dinci akımlar açısından milli devlet problemine de değinmekte yarar vardır. Bence "*milli devlet*" ümmet birliğine bir geçiş kapısıdır. Hatta bu, bir manada da zorunludur. Radikal dinleyiciler veya öyle olduğunu sananlar "*Türk*" kelimesinden ve "*milli*" kelimesinden korkmaktadırlar. Bence bu, dinî ve sosyolojik bir cehaletten kaynaklanmaktadır. Önce, bugün dünyada saf ırkçılık geçerliliğini kaybetmiştir. Bütün dünya kültürel kimlik içinde birleşen milletlerin kurdukları devletlerle doludur. Buradaki Türk kelimesi İslâm'la bütünleşmiş bir kelimedir. Diğer yandan Türk olmak veya Türkiye'de doğmak bir sosyolojik aidiyeti ifade etmektir. Bu sosyolojik aidiyetin bir de dini mensubiyeti vardır. Bu da İslâm dinidir. Türk olmakla Müslüman olmak, birbiriyle öyle kaynaşmıştır ki artık ikisi bir olmuştur. İşte bunlardan da bir kültür çıkmıştır. Bu kültür, milli şuurdur ve milli devlettir. Milli devletler olmadan bu çağda ümmet birliği gerçekleşemez. Bu tıpkı Avrupa Topluluğu'nun oluşmasına benzer. Avrupa'da önce milli devletler doğmuş, sonra, Avrupa Birliği'ne doğru adımlar atılmıştır. Avrupa'da bugüne gelişin adımlarının ilk atıldığı tarihten bugüne kadar, aşağı yukarı kırk yıl geçmiştir. Bu çağın milli devletler çağı olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü, milli devlet, bir milletin çıkarları üzerine dayanmaktadır. Her İslâm ülkesi, kendi çıkarlarına dayalı milli devletini kurar, halkını bu milli yapıda sağlamlaştırırsa, kendisi gibi İslâm devletleriyle daha geniş menfaatlerle, kültürel işbirliğine yönelebilir ve ümmet birliğine yönelen adımlar atabilir. Bunun için, milli devlet anlayışı radikal İslâmcı akımlara da ters düşmektedir. Çünkü her türlü dava, milli devlet yapısında gerçekleşebilir. Bugün İslâmî rejime dayalı olduklarını iddia eden devletler de, aslında kendilerine göre milli devlet örneğinden başka ne gösteriyorlar? Böylece milli devletin, millet gerçeği ile kültürel şuurunun yükselmesiyle yakinen alâkalı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kısaca, milli devlet din ilişkisi konusunu bitirirken Türkiye'nin devlet olarak, söylediklerimiz doğrultusunda İslâmiyetle ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi ve laikliği devletin resmi dini imiş gibi göstererek, devlet ricalinin yaptığı ibadetlere kadar dil uzatanların, bilerek veya bilmeyerek milli devlet duvarında gedik açtıklarının farkına varmaları gerekir.